

б. Свободни людие. Таквизъ сж били: 1. граждани; 2. търговци; 3. свещеници и 4. селяни. Тѣ сж съставлявали грамадната маса отъ българско население. Това сж сръбскитѣ себри (ед. ч. себар) и рускитѣ смерди.

1. Гражданитѣ сж били обитатели на градоветѣ и сж се занимавали съ търговия и занаяти; тѣ сжщевременно не сж били чужди за земледѣлието и скотовѣдството.

2. Търговцитѣ, които сжщо така сж обитавали градоветѣ, били посветени главно на търговия, каквато въ България се е развила много рано и за която ние виждаме, че още Тервель внася въ своя договоръ съ Византия специални клаузи, а Симеонъ по-късно води война съ ромеитѣ за защита на търговски интереси. България е била посрѣдникъ на търговията между Изтокъ и Западъ и български търговци имали свои кантори въ особенъ кварталъ въ Византия, гдето се ползували, макаръ и подъ силенъ надзоръ, съ голѣми привилегии презъ време на мирно живуване на дветѣ съседни държави. Симеонъ е отворилъ война (894—895) въ време на Лъвъ VI, защото последниятъ бѣ послушалъ ходатайствата на заинтересовани митничарски откупвачи гърци и издалъ бѣ наредба да се пренесе търга на български стоки отъ Цариградъ въ Солунъ. По този начинъ съ премѣстването на българското тържище, българскитѣ кораби отъ Анхиалъ, отъ Варна и отъ устието на Дунава били спъвани въ своитѣ пжтувания и тамъ, въ Солунъ, далечъ отъ столицата, откупвачитѣ на митата можели да правятъ още по-голѣми произволи и злоупотрѣбления.

Грижитѣ на българскитѣ владѣтели за националната търговия се проявяватъ и въ договоритѣ, сключени отъ Асеня II съ Дубровникъ и Михаила Асеня съ Дубровнишката община (1253), споредъ които българскитѣ търговци имали право да ходятъ и да живѣятъ въ Дубровникъ, да не плащатъ данъкъ нито на врата, нито на мостъ, нито на бродъ или пжтъ, да изнасятъ отъ тамъ злато, сребро и всѣкаква стока. За българскитѣ търговци въ самата страна се говори и въ хрисовулитѣ; така въ Рилския хрисовулъ се нарежда да не се взема кумеркъ (мито), когато търговцитѣ ходятъ съ стокитѣ си по търговия низъ царството. Търговията била особено развита въ крайморскитѣ градове, като Варна (Одесусъ), Кюстенджа (Констанца), както и въ други тракийско-черноморски градове, гдето грѣцко-търговскитѣ колонии научили българитѣ на по-усъвършенствуване размѣнни сдѣлки. По едно време всичката търговия на Западъ (Германия, Моравия, а сжщо така и Русия) съ Азия и Африка се извършвала презъ България.

3. Свещеници. — Въ правата и задълженията си тѣ се приравнявали съ другитѣ граждани. Обикновено свещенството е минавало повидимому по право на наследство отъ баща къмъ синъ, традиция, запазена и презъ време на турското владичество, та и до сега у насъ. Но това е ставало не защото свещенството било нѣщо като каста или закрито наследствено съсловие, а защото — твърде понятно — въ свещеническата челядь се е приготвяло най-достойно лице, което да продължи званието. Свещеницитѣ живѣели не само по градоветѣ, а и по селата. Тука тѣ събирали своитѣ берии (такси) за разни треби и, ако селото имало господарь, той не е можель да нарушава тѣзи права. Епископътъ даже е билъ властенъ да прави бележки на болярина за произволни отношения къмъ свещеника.

4. Селяни. — Всички селяни, които живѣели въ села, неподарени на боляри или на манастири, били свободни, както гражданитѣ. Това сж епикитѣ на византийскитѣ източници. Такива селяни на свободни общини въ византийскитѣ владения заслужили особеното внимание на византийското